

Fransuz Tilida Maqolli Iboralarning Qo'llanilishi

Xalillayeva Nargiza Ravshanbek qizi

O'zDJTU Roman-german filologiyasi fakulteti 2-kurs talabasi

Annotatsiya. Maqollarda avlod-ajdodlarning hayotiy tajribalari, jamiyatga munosabati, tarixi, ruhiy holati, etik va estetik tuyg'ulari, ijobiy fazilatlarini mujassamlashgan bo'ladi. Maqolning ta'sir doirasi yuqori bo'lganligi uchun ham fikr ifoda etilganda ko'p o'rinlarda maqol va maqolli iboralardan foydalaniladi. Fikr bayon etishda maqolli iboralardan foydalanish barcha tillarda mavjud. Mazkur maqola fransuz tilida maqolli iboralarning qo'llanilishi to'g'risida bayon etadi.

Kalit so'zlar: nutq, paremiologiya, sintaktik, diskursiv, ijtimoiy-siyosiy, dialektik, polileksik, maqol, leksikografik, ibora.

Maqol- qisqa va lo'nda, obrazli va obrazsiz, grammatik va mantiqiy tugallangan ma'noli hikmatli ibora, chuqur mazmunli. Muayyan aniq shaklga ega. Asrlar mobaynida xalq orasida sayqallanib, ixcham va sodda poetik shaklga kelgan. Maqollar mavzu jihatdan nihoyatda boy va xilma-xil. Vatan, mehnat, ilm-hunar, do'stlik, ahillik, donolik, hushyorlik, til va nutq madaniyati, sevgi va muhabbat kabi mavzularda, shuningdek, salbiy hislatlar xususida rangbarang maqollar yaratilgan. Maqol uchun mazmun va shaklning dialektik birligi, ko'p hollarda qofiyadoshlik, ba'zan ko'p ma'nolilik, majoziy ma'nolarga boylik kabi xususiyatlar harakterli. Maqollarda antiteza hodisasi ko'p uchraydi ("Kattaga hurmatda bo'l, kichikka izzatda bo'l" va boshqalar). Maqolning ta'sir doirasi yuqori bo'lganligi uchun ham fikr ifoda etilganda ko'p o'rinlarda maqol va maqolli iboralardan foydalaniladi. Fikr bayon etishda maqolli iboralardan foydalanish barcha tillarda mavjud. Quyida biz fransuz tilida maqolli iboralarning qo'llanilishini ko'rib chiqamiz. Tuyg'ularni ifodalovchi ba'zi maqollar o'zlarining anonim xarakterini va sintaktik avtonomiyalarini bir qismini yo'qotib, nutqqa to'liq qo'shilib, muzlatilgan iboralar maqomini olishlari mumkin. Ulardan ba'zilari so'zlashuv mazmuniga nisbatan so'zlovchining diskursiv joylashuvini aniq kontekstda ham ko'rsatishi mumkin. Biz fransuz tilidagi maqollarning ushbu semantik to'plamidan namunani va ularning ingliz tilidagi leksikografik ekvivalentlari bilan birgalikda ularning haqiqiy aktuallashuvi va katta umumiy korpusda ishlashini kuzatish uchun tanladik. Har ikkala tilda ham bu leksikografik ekvivalentlar institutsionalizatsiya va maqolning turli darajalarini ko'rsatishi, ancha xilma-xil diskursiv vazifalarni bajarishi va turli ma'nolarni anglatishi mumkinligini kuzatishimiz mumkin edi. His-tuyg'ularni ifodalovchi ba'zi maqollar so'zlovchi nutqiga integratsiyalashuvi uchun o'zining anonimligining bir qismini, shuningdek, sintaktik va diskursiv avtonomiyaning bir qismini yo'qotishi mumkin va shu bilan o'zini idioma kabi tutadi. Ulardan ba'zilari ma'ruzachining ushbu masala bo'yicha shaxsiy pozitsiyasi bilan bog'liq bo'lgan aniq kontekstlarni belgilash uchun ishlatilishi mumkin. Biz fransuz tilidagi maqollarning ushbu tematik kichik guruhining namunasi va ularning ingliz tilidagi leksikografik ekvivalentlaridan katta umumiy korpusda haqiqiy foydalanishni o'rganamiz. Biz u yoki bu tildagi leksikografik ekvivalentlar institutsionalizatsiya va maqolning turli darajalarini ko'rsatishi mumkinligini ko'rsatamiz. Nihoyat, biz maqollar turli xil diskursiv funktsiyalarni bajarishi va hatto turli ma'nolarni qamrab olishi mumkinligini da'vo qilamiz. Ma'lumki, maqollar sinfi juda xilma-xil turkum bo'lib, u nafaqat maqollarni, balki boshqa hukm shakllarini yoki aniq gaplarni ham o'z ichiga oladi. Maqollarda mumtoz asarlarda majoziy va tasviriy tomoni ham tilga olinadi. Bundan tashqari bu birliklar muhokama mavzusiga sharh berish yoki maslahat berish uchun o'ziga xos tayyor va siqilgan g'oya sifatida ishlatiladi (Kleiber 1994, 2000). Biz his-tuyg'ularni yoki his-tuyg'ularni ifodalovchi ba'zi maqollar (Molina 2009) nutqqa to'liq qo'shilish maqsadida o'zlarining anonim xarakterining bir qismini, shuningdek, sintaktik va diskursiv avtonomiyaning bir qismini yo'qotishi va shu bilan muzlatilgan iboralar maqomini olishi mumkinligini ta'kidlaymiz (Anscombe). Bizning asosiy gipotezamiz shuni tasdiqlashdan iboratki, maqollarni umuminsoniy haqiqatni ifodalovchi oldindan tuzilgan bayonotlar deb

hisoblaydigan an'anaviy paremiologik yondashuvdan farqli o'laroq, ularning ba'zilari so'zlovchining so'zlarga nisbatan diskursiv pozitsiyasiga nisbatan aniq kontekstlarni belgilash uchun amalga oshirilishi mumkin (Cram 1983; Dundes 1981). Maqollar to'plamida sanab o'tilgan ketma-ketliklar, aniqrog'i, kanonik ko'rinishida o'z-o'zidan yetarli bo'lgan va kontekstualizatsiyadan tashqarida gaplarga moslashish uchun sintaksis kerak bo'lmagan gaplar ekanligini inkor etib bo'lmaydi. So'rov ishga tushirilganda, matnlarda ularning yangilanishi va sintaktik joylashuvini tahlil qilish imkoniyatiga ega bo'lish uchun olingan hodisalar soni ko'pincha juda oz bo'ladi. Misol tariqasida aytmoqchimanki, Ingliz tilida of Evildoersning ikkita umumiy korpusi to'plamida har doim boshqalarning eng yomoni haqida o'ylash holatlari yo'q. Agar qalpoq to'g'ri kelsa, uni kiying, xuddi ispan maqoli Quien juega con fuego se quema (so'zma-so'z, olov bilan o'ynagan kuyadi) kabi faqat bitta hodisaga ega. Va nihoyat, Más dura será la caída (Mag'rurlik kuzdan oldin) ispan tilida ishlatiladigan uchta korpusning barchasida faqat uch marta mavjud. Arnaud va Moon (1993) tomonidan ingliz va fransuz tillarida maqollar bo'yicha olib borilgan qarama-qarshi tadqiqotga ko'ra, "eng tez-tez uchraydigan turlar nutqda ko'pincha ulardan olingan pastki darajadagi sintagmalarga to'g'ri keladi" (Arnaud & Moon 1993: 329) va boshqa misollar qatorida, cho'kayotgan odam somonda tutadi, bu somonda clutch/grasp verbal guruhi shaklida aktuallashtiriladi. Referatdagi maqollar deontik vazifaga ega bo'lgani uchun ularni ko'rsatma sifatida tasniflash mumkin. Haqiqiy matnda ular nisbatan kamdan-kam hollarda to'g'ridan-to'g'ri ijro etuvchi sifatida uchraydi. Oldingi iqtibosda ta'kidlanganidek, ijro gap sifatidagi maqollar korpusda kam uchraydi. Ular sintaktik shaklda jumladan (nominal yoki og'zaki ibora) pastroq darajada taqdim etiladi yoki ularni aktuallashtirish va kontekstlashtirishga imkon beradigan turli leksik-sintaktik mexanizmlar orqali gapga singdiriladi. Aynan mana shu ikkinchi ssenariy keyingi qismida ta'kidlanadi. Ushbu yondashuv maqol orqali his-tuyg'ularni ifodalashda so'zlovchi majburiy ravishda ishtirok etishi kerak degan taxminga asoslanadi, garchi ikkinchisi takroriy nutqqa xos bo'lgan ushbu prefabrik bayonotning ijodiy manbai bo'lmasa ham. Ma'ruzachining pozitsiyasi sintaktik va diskursiv darajalarda integratsiyaga aylanadi.

Konstrastiv paremiologiya va paremiografiya garchi his-tuyg'ular va his-tuyg'ularni qarama-qarshi nuqtai nazardan ifodalash bo'yicha adabiyotlar leksik va frazeologik darajalarda boy va ko'p bo'lsa ham (Chuquet, Nita & Valetopoulos 2013; Grossman & Tutin 2005; Novakova & Tutin 2009), tadqiqotlar paremiologik darajada kamroq (Gómez-Jordana Ferary 2012; Zouogbo 2009). Shu munosabat bilan biz Julia Sevilla Muñoz rejissyorligidagi Madrid Complutense universiteti jamoasi tomonidan amalga oshirilgan va 1001 refranes españoles con su cordencia en ocho lenguas (2008) kitobini nashr etishda amalga oshirilgan muhim ishlarni alohida ta'kidlamochimiz. Bu asar tillar o'rtasidagi aniq paremiologik ekvivalentlik haqidagi keskin va haligacha hal qilinmagan savolga bag'ishlangan. Bizning tadqiqotimizga ta'siri katta, chunki u ushbu tadqiqot uchun tanlangan ingliz ekvivalentlari uchun mos yozuvlar nuqtasi bo'lib xizmat qildi. An'anaga ko'ra, maqollar maqollar to'plamlarida (refraneros, ispan tilida, maqollar to'plami, ingliz tilida) yig'iladi va alifbo tartibida birinchi so'zning birinchi harfiga ko'ra A dan Z gacha tartiblanadi. Xitoy, yapon, arab, afrika maqollari kabi barcha turdagi to'plamlar, hatto Breton, Galisiya yoki Shotlandiya maqollari kabi mintaqaviy maqollar to'plamlari mavjud. Tuyg'ularni ifodalashda sevgi, do'stlik, umid, balki qasos, pushaymonlik va boshqalar haqida maqollar mavjud. Ko'pgina Yevropa tillarida bir xil yoki juda o'xshash shaklda bir xil fikrni ifodalovchi maqollar mavjud. Maqollarning ikki turini ajratib ko'rsatish muhim ko'rinadi: bir tomondan, tillar bo'ylab o'zgaruvchan darajadagi o'xshashlikni ko'rsatishi mumkin bo'lgan tegishli maqollar (shuningdek, paremiologik universallar yoki universal metaforalar deb ataladi): "Qui kill/strike with"- qilich qilichdan halok bo'ladi; boshqa tarafda esa shunga o'xshash maqollar (butunlay boshqa metaforik manba va leksik-sintaktik tuzilishga ega), masalan, sharob tortilganda uni ichish kerak. Bu muzlatilgan ketma-ketliklarni tarjima qilish muammosi haqiqatan ham paydo bo'ladi. Shuningdek, bir tildagi ayrim maqollarning boshqa tilda maqol ekvivalenti bo'lmasligi, balki idiomatik ifoda yoki boshqa turdagi so'zlar ketma-ketligi, turg'un xarakterga ega bo'lishi, lekin maqol darajasi past yoki juda past bo'lishi mumkinligini ham ko'rishimiz mumkin. Maqollarning murakkab semantikasini hal qilishdan oldin biz maqol orqali bildirilgan his-tuyg'ularni ifodalashda so'zlovchi va talaffuz qiluvchining o'rni haqida doimo qiyin bo'lgan savolni bermoqchimiz. Va buning uchun maqol ifodalagan mazmundan ma'ruzachining ajralishi borligini ta'kidlab o'tish kerak, bu "maqolga xos bo'lgan ko'p ovozlilik" ning mantiqiy natijasi bo'ladi (Kleiber 1999: 57). Boshqa

tomondan, xuddi shu qatorda maqolning talaffuzchisi jamoaviy talaffuz qiluvchi bo'lib, so'zlovchida atamalar va ularning joylashuvini tanlash huquqi yo'q deb taxmin qilish mumkin. Bu nuqtai nazarlarni umuman tilning frazeologiyasiga, xususan, idiomalarga, tasviriy yoki idiomatik iboralarga mukammal tarzda qo'llash mumkin. So'zlovchining maqolni qo'llash orqasiga yashirinishi, ya'ni maqoldagi gaplardan ajralganligini ta'kidlashni anglatadi, degan fikr, bizningcha, unchalik aniq emasdek tuyulishi mumkin. Berilgan his-tuyg'u yoki hissiyotni ifodalamoqchi bo'lgan so'zlovchi erkin sintaksisga xos bo'lgan aniq bo'lmagan yoki oldindan tuzilgan ketma-ketlik bilan ifodalashi mumkin bo'lgan narsalarni bir necha so'z bilan jamlagan polileksik birlikka murojaat qiladi. Maqollarning umumiy xarakterini yoki boshqacha qilib aytganda, ularni ma'lum bir iborali vaziyatga qo'llash mumkinligini shubha ostiga qo'yish allaqachon chizilgan, chunki hamma narsaga qaramay, maqolning hukm sifatida taqdim etilishi mumkin bo'lgan bayonotlar mavjud. Bu turdosh maqollarni tilning hisobga olingan davriga ko'ra leksik darajada, balki sintaktik darajada ham ozmi-ko'pmi farqlash mumkin. Maqollar semantikasida Arno maqollarga oid ma'nolarning uch turini ajratib ko'rsatadi: birinchi navbatda taklif ma'nosi, ancha ravshan yo'l bilan chiqarilishi mumkin bo'lgan ma'no, boshqacha aytganda "No news" dagi kabi maqolning jilosi, xushxabar kimning taklif ma'nosi "agar biz kimdandir yoki biror narsadan eshitmasak, ishlar yaxshi ketmoqda deb taxmin qilishimiz kerak" (Arnaud 1991: 18). Ko'pincha maqollarning taklif mazmuni axloq yoki donolikning qisqacha saboqidir (sapiential bayonot). So'ngra maqol nomlagan vaziyatlar sinfini bildiruvchi havola ma'nosi mavjud: maqol nom sifatida ko'rib chiqilmoqda (Kleiber 1999), umumiy tushuncha yoki ko'proq yoki kamroq murakkab vaziyatni nomlaydigan kodlangan birlik turi. Nihoyat, funksional tipdagi uchinchi ma'no maqol bajargan kommunikativ vazifani tarjima qiladi. Boshqacha qilib aytganda, bu leksiklashgan polileksik ketma-ketlik bo'lib, u mohiyatan metallingvistik talaffuz turida (maqolning ogohlantirish, ogohlantirish, maslahat, maqtov va hokazo ma'nosi) ifodali formula sifatida ishlatiladi. Ushbu tadqiqot uchun tanlangan maqollarning barchasi konkret tuyg'u va funksional ma'no bilan chambarchas bog'langan taklif yoki havola ma'nosiga ega, chunki ular rag'batlantirish (A lo hecho, pecho yoki No hay mal que por bien no venga) kabi pragmatik funktsiyalarni bajaradi. Biz leksiklashuv yoki grammatiklashuv haqida gapirganimizdek, polileksik birlikning rasmiy va semantik jihatdan avtonom bo'lib, jamiyat tomonidan unga berilgan ma'noga ega bo'lish jarayonining natijasini belgilash uchun gapiramiz. Biz maqol haqida sintaktik belgilar (ikkilik yoki parallel tuzilmalar), semantik belgilar (metaforalar va boshqa ritorik figuralar), shuningdek, leksik tartib (arxaik so'zlar) va fonetik yoki prosodik tartib (qofiya, ritm, alliteratsiya) to'plamini belgilash uchun gapiramiz.

Maqollarning ijtimoiy-siyosiy va tarbiyaviy ahamiyati juda, hattoki, g'oyat katta. Maqolda to'la tugallangan fikr-xulosa ifodalanadi. Mazmun jihatdan ham yuqori ma'no kasb etadi. Shu kabi sifatlari uchun ham fikr bayon etishda maqol va maqollu iboralardan keng foydalaniladi. Bu esa nuqt so'zlovchining nutqining muhimligini, jozibasini, diqqatni tortishini ta'minlaydi. "So'z ko'rki-maqol" deb ham bejizga aytilmagan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Anscombe, Jan-Klod (2003). "Maqollar sobit iboralarmi? », Cahiers de Lexicologie 82/1, 159-174.
2. Arno, Per va Mun, Rosamund (1993). "Ingliz va frantsuz maqollarining chastotasi va qo'llanilishi", in: Christian Plantin (ed), Lieux communs, topoï, stereotiplar, klişelar. Parij: Kime, 323-341. Arora, Shirli (1984). "Maqolni idrok etish", Hikmat 1, 1-38.
3. Gómez-Jordana Ferari, Sonia (2012). Maqol: lingvistik ta'rifga. Zamonaviy frantsuz va ispan maqollarini semantik o'rganish. Parij: Harmattan. Grossmann, Frensis va Tutin, Agnes (tahrirlar) (2005). Ot va his-tuyg'u sifatlarining semantikasi, LiDiL, n° 32. Gouvard, Jan-Mishel (1996). "Maqol shakllari", fransuz tili 110, 48-63.
4. Kleiber, Georges (1994). "Maqolning ta'rifi haqida", in: Nominale: Yo'naltiruvchi semantikada insholar. Parij: Armand Kolin, 207-224. Kleiber, Georges (1999). "Maqollar: "juda, juda o'ziga xos" turdagi mazhablar", Langue française 123, 52-69.
5. Kleiber, Georges (2000). "Maqollar ma'nosi haqida", Tillar 139, 39-58. LFE = Larousse frantsuzcha-ispansha/ispansha-frantsuzcha (1967). Parij: Larousse. Mieder, Wolfgang (1997). "Retrospektiya va istiqboldagi zamonaviy paremiologiya", Paremiya 6, 399-416.